

«Тасдиқ мекунам»

Ректори Донишгоҳи давлатии
омузгории Тоҷикистон ба номи
Садриддин Айнӣ, д.и.т., профессор
Ибодуллозода А.И.
_____ соли 2023

ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ОМУЌЗОРИИ ТОҶИКИСТОН БА НОМИ САДРИДДИН АЙНӢ

Диссертатсия дар мавзуи «Баррасии роҳҳои калимасозии исм дар осори Шамсиддин Шохин» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD) – доктор аз рӯи ихтисоси 6D020500 – Филология (6D020502 – Забони тоҷикӣ) аз тарафи Тоирзода Абдусаломи Раҳим дар кафедраи назария ва амалияи забоншиносии Донишгоҳи давлатии омузгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ ба анҷом расидааст.

Тоирзода Абдусаломи Раҳим соли 2020 баъди хатми зинаи магистратура дар Муассисаи давлатии таълимии «Донишгоҳи давлатии омузгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ» ба шӯбаи докторантураи PhD-и назди кафедраи назария ва амалияи забоншиносии Донишгоҳ қабул шуда, онро соли 2023 хатм намудааст.

Роҳбари илмӣ – Раҳматуллозода Саҳидод Раҳматулло, доктори илмҳои филологӣ, узви вобастаи Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон таъйин гардид.

Мавзуи диссертатсия дар ҷаласаи Шурои олимони Донишгоҳи давлатии омузгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ, аз 26.02.2021, бо қарори № 8/5.3. тасдиқ шудааст.

Аз муҳокимаи таҳқиқоти диссертатсионӣ хулосаи зерин бароварда шуд:

Масъалаи баррасии паҳлуҳои гуногуни калимасозӣ дар забоншиносии тоҷик ҳанӯз дар нимроҳи таҳқиқ қарор дошта, бо вучуди ба таъб расидани як қатор корҳои илмии назариявӣ чи дар доираи маводи забони адабии ҳозираи тоҷик ва чи дар заминаи маводи забони адабии классикӣ то ҳол ҳалли пурраи ҳудро наёфтааст. Хусусан, осори адибони марҳалаҳои мухталифи рушди таърихи забонамон бештар ба таҳқиқи амиқ ва системанок ниёз дорад. Чунончи, забони осори Шамсиддин Шохин дорои бисёр махсусияту навгонӣҳое мебошад, ки омузиши он барои нишон додани ривочу равнақи забони тоҷикӣ дар асри XIX ва муносибати луғавию грамматикӣ он бо забони адабии ҳозираи тоҷик басо муҳим аст. Шохин барои ба ҳадафҳои услубии худ расидан аз роҳу усулҳои зиёди исмсозӣ истифода бурдааст, ки чунин хусусият дар забони осори дигар адибони ҳамасраш камтар ба ҷашм мерасад. Ба ин нигоҳ накарда, роҳҳои калимасозии исм аз лиҳози талаботи илми забоншиносии имрӯза дар асоси маводи осори Шохин дар шакли як рисолаи мукаммали ҷудоғона таҳқиқ

нашудааст. Аз ин лиҳоз, рангорангии забон ва фаровонии қолабҳои гуногуни калимасозии исм дар осори Шамсиддин Шохин моро ба таҳқиқи масъалаи мазкур водор сохт.

Таҳқиқи ин мавзӯ барои нишон додани боигарии забон, имконоти калимасозии исм ва маҳорати суханварии Шохин дар корбурди гурӯҳи гуногуни вандҳо, қолабҳои калимаҳои мураккаби пайвасту тобеи исмӣ, таҳаввулоти маъноии исмҳои сода ва зухуроти субстантиватсия (исмшавӣ)-и калимаҳо ба аҳамияти вижа молик аст.

Диссертатсия дар доираи нақшаи илмии кафедраи назария ва амалияи забоншиносӣ таҳия гардидааст.

Мақсади таҳқиқот. Таҳқиқи лингвистии роҳҳои калимасозии исм дар асоси осори намояндаи адабиёти классикии асри XIX-и тоҷик Шамсиддин Шохин мақсади асосии таҳқиқоти мо маҳсуб меёбад, ки барои расидан ба ин ҳадаф иҷрои вазифаҳои зерин муҳим мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот:

-таснифоти мавод дар робита ба талаботи роҳи морфологӣ калимасозии исм;

-нишон додани нақши пешванди ҳам- дар калимасозии исм;

-вобаста ба дараҷаи маҳсулнокии пасвандҳои исмсоз: сермахсул, каммахсул ва бемахсул баррасӣ намудани маводи фароҳамомада;

-муқоисаи басомади корбасти аффиксҳои калимасоз дар осори Шамсиддин Шохин, адибони пеш аз Шохин ва баъзе намояндагони адабиёти муосир;

-дериватсияи дубора: R (реша)+ P_1 (пасванд)+ P_2 (пасванд) – аз калимаҳои сохта бо корбурди пасвандҳои дуҷум сохта шудани исмҳо;

-бо истифода аз усули пешвандию пасвандии исмсозӣ муайян намудани калимаҳои қолаби P (пешванд)+ R (реша)+ P_1 (пасванд);

-тавассути аффиксоидҳо (вандгунаҳо) – префиксоидҳо (пешвандгунаҳо) ва суффиксоидҳо (пасвандгунаҳо) сохта шудани исмҳо;

-нишон додани нақши роҳи калимасозии морфологӣ-синтаксисӣ ё транспозитсия дар низоми гузариши ҳиссаҳои дигари нутқ ба исм;

-мавқеи исмҳои мураккаби пайваст, тобеъ, сечузъа ва дараҷаи истеъмоли онҳо дар осори Шохин;

-таҳқиқи тарзи сохтани исмҳои мураккаби омехта бо қолаби $R_1+R_2+P_1$;

-корбурди ибораҳои арабӣ дар забони ашъори Шохин.

Бар василаи таҳқиқи хусусиятҳои калимасозӣ бо истифодаи усули морфологӣ, морфологӣ-синтаксисӣ ва тарзҳои гуногуни калимаҳамроҳкунӣ ва ҳамнишинии мантиқии вожаҳо (исмҳои мураккаб) барои нишон додани маҳорати эҷодию забондонӣ кӯшиш ба харҷ медиҳем.

Маводи аз осори Шамсиддин Шохин ҷамъоваришуда ҳудуди бештар аз 3000 варақчаи шакли чопису электрониро дар бар мегирад, ки он тибқи талаботи таҳлили морфологӣ, структурӣ, грамматикӣ ва семантикӣ дар рисола гурӯҳбандӣ ва таҳқиқ шудаанд.

Дар диссертатсия, асосан, таҷрибаи назариявии муҳаққиқони варзидаи хориҷию ватанӣ, аз ҷумла: В. В. Виноградов (1952; 1975), К. А. Левковская

(1954), Н. А. Ахмедова (1956), Р. П. Смирнова (1959), Н. Маъсумӣ (1959), К. А. Тимофеев (1960) Б. Т. Абдуллоев (1964), Т. А. Алескерова (1964), Р. Фафоров (1966), Б. Камалиддинов (1967), Т. Д. Чхеидзе (1969), Е. С. Кубрякова (1965; 1972), Х. Ҳусейнов (1972), Е. А. Земская (1973), С. Ҳалимов (1975), В. В. Лопатин (1977), Л. С. Пейсиков (1964; 1973; 1976), П. А. Соболева (1959, 1969, 1980), Л. Г. Герценберг, (1984), Т.И. Чаҳонгиров (1984), Г. Камолова (1984), Г. И. Козлов (1985), Ф. Р. Амонова (1982; 1990), Н. Насимӣ (1992), С. Низомова (2002), Ю. Кенджаев (2004) О. Қосимов (2006), Р. Шодиев (2010; 2014), А. Амлоев (2016), С. Раҳматуллозода (2010; 2019) ва дигарон мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Навгонии таҳқиқ аз он иборат аст, ки таҳқиқи калимасозии исм дар осори Шамсиддин Шоҳин ҳамчун масъалаи илмӣ бори аввал мавриди тадқиқ қарор гирифта, дар рисола ба истиснои усулҳои анъанавии тадқиқ дар муайян намудани қолибҳои калимасозии исм, инчунин, дар бобати дериватсияи дубораи калимасозӣ, сохтори субстантивҳо (калимаҳои исмшуда) ва таснифоти онҳо вобаста ба дараҷаи исмшавӣ, нақши такрор дар сохтани калимаҳои исмии мураккаби пайваст, мавқеи миёнвандҳо дар сохтани исмҳои мураккаби пайваст ва ҳоказо маълумотҳои тозаи илмӣ бо овардани далелҳои асоснок мавриди баррасӣ ва таҳлил қарор гирифтааст. Дараҷаи истеъмоли калимаҳо ба таври муқоиса бо рисолаҳои О. Қосимов (2006), С. Низомова (2002, 2021), А. Амлоев (2016), ки ба масоили калимасозӣ дар асоси маводи осори бадеии марҳалаҳои гузашта ва муосири рушди забони тоҷикӣ бахшида шудаанд, сурат гирифтааст. Баъзе шаклҳои калимасозии маснавии “Лайлӣ ва Мачнун”-и Шоҳин бо достони ҳамноми Низомӣ низ дар рисола мавриди қиёсу муқобала қарор гирифтаанд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Таҳқиқоти мазкур барои омӯзиши масоили муносибатҳои маъноӣ грамматикӣ дар калимасозӣ, муайян намудани робитаи генетикӣ байни лексикология ва морфология, роҳҳои рушди калимасозии забони тоҷикӣ барои муҳаққиқони соҳаи забоншиносӣ, омӯзгорони фанҳои марбут ба бахшҳои забоншиносии ихтисосҳои филологии муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ, муассисаҳои миёнаи касбӣ ва миёнаи умумӣ маводи фаровони назариявӣ амалӣ манзур карда метавонад. Ҳамчунин, маводи рисола дар таҳияи бобу фаслҳои ҷудоғонаи китобҳои дарсӣ, дастурҳои таълимию методӣ бахшҳои морфология ва калимасозӣ, барои ташкил ва гузаронидани семинар ва курсҳои махсус оид ба проблемаҳои калимасозӣ дар забоншиносии тоҷик мавриди истифода қарор гирифта метавонад.

Бобҳои диссертатсия мутобиқи мақсаду вазифаҳои гузошташуда тарҳрезӣ гардида, таҳлилу баррасиҳо дар сатҳи баланди илмӣ қарор дорад. Хулосаҳои диссертант илмӣ буда, ба талаботи «Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ» (*қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30.06.2021, №267*) ҷавобгӯӣ мебошад.

Диссертатсияи мазкур, бешубҳа, кори илмии пурраю мукамал ва анҷомёфта буда, аз рӯи мақсад ва муҳтаво бо ихтисоси 6D020500 – Филология (6D020502 – Забони тоҷикӣ) мувофиқ аст.

Кафедраи назария ва амалияи забоншиносии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айни диссертатсияи Тоирзода Абдусаломи Раҳимро дар мавзӯи «Баррасии роҳҳои калимасозии исм дар осори Шамсиддин Шохин» кори илмӣ баанҷомрасидаи мукаммалу мубрам меҳисобад. Диссертатсия дар сатҳи баланди илмӣ-таҳқиқотӣ таълиф шуда, ба талаботи кори диссертатсионӣ пурра ҷавобгӯ аст. Фишурдаи диссертатсия ва 14 мақолаи муаллиф муҳтавои асосии диссертатсияро инъикос менамоянд. Аз шумори мақолаҳои ҷопшудаи диссертант 7 адади он дар маҷаллаҳои таъйиднамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон интишор гардидаанд.

Бинобар ин, кафедраи назария ва амалияи забоншиносӣ диссертатсияи Тоирзода Абдусаломи Раҳимро дар мавзӯи «Баррасии роҳҳои калимасозии исм дар осори Шамсиддин Шохин» барои дифоъ ҷиҳати дарёфти дараҷаи илмӣ доктори фалсафа (PhD) - доктор аз рӯи ихтисоси 6D020500 – Филология (6D020502 – Забони тоҷикӣ) тавсия менамояд.

Иштирок доштанд: 12 нафар:

Натиҷаи овоздиҳӣ: «тарафдор» - 12 нафар, «зид» - нест, «бетараф» - нест.

Қарори №1 аз 31.08.2023

Раисикунанда:

Курбонов М.А., номзади илми филология, дотсент, мудири кафедраи назария ва амалияи забоншиносии ДДОТ ба номи Садриддин Айни

Котиби илмӣ кафедра:

н.и.ф., дотсент Раҳмонов Б.Н.

Имзои Курбонов Мачид ва Раҳмонов Бахтиёрро тасдиқ мекунам:

Сардори раёсати кадрҳо ва корҳои махсуси

ДДОТ ба номи Садриддин Айни

Мустафозода А.

Суроға: 734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон

ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 121.

Тел.: +992 (37) 224 13 83

e-mail: info@tgpu.tj

www.tgpu.tj